

РОЗДІЛ III. ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ

УДК 373.3.015.31:7

Ю. О. Блудова

Комунальний заклад

«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради

НЕМАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА РЕГІОНУ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО СМАКУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Естетичне виховання та формування художньо-естетичного смаку має велике значення як для особистісного розвитку, так і для зміцнення ролі естетичних цінностей носіїв культурної спадщини. Нематеріальна культурно-історична спадщина регіону є важливим засобом формування художньо-естетичного смаку дітей молодшого шкільного віку. До нематеріальної спадщини відносимо мову, фольклор, музичний фольклор, народне хореографічне мистецтво. Тільки збагатившись духовністю, пізнавши мову, фольклор, мистецтво та цінності культурно-історичних традицій свого народу, дитина зможе оцінити загальнолюдські цінності та духовні досягнення інших народів.

Ключові слова: художньо-естетичний смак, нематеріальна культурно-історична спадщина, молодший шкільний вік, мова, фольклор, музичний фольклор, народне хореографічне мистецтво.

Постановка проблеми. За різних політико-економічних трансформацій, які останнім часом переживала Україна, як ніколи гостро постає питання про роль естетизації життя суспільства, зокрема, про інтеграцію української культури у світову і вплив світової культури на українську. Важливим компонентом естетичної культури є художньо-естетичний смак, тому успішне вирішення питань його формування має велике значення як для особистісного розвитку, так і для зміцнення ролі естетичних цінностей носіїв культурної спадщини.

Аналіз актуальних досліджень. Спираючись на наукову літературу та теоретичний аналіз наукових праць, можна стверджувати, що художньо-естетичний смак привертає увагу численних дослідників як інтегрований показник естетичної культури, духовності та індивідуальної своєрідності особистості (О. Буров, Ш. Герман, О. Дивниненко, Л. Коган, О. Лармін, В. Лисенкова, А. Лосев, І. Маца, В. Розумний, В. Скатерщиков, В. Шестаков, Р. Шульга); естетизованих почуттів і переживань (Л. Виготський, О. Костюк, О. Лазаревська, А. Молчанова, С. Рубінштейн, Б. Теплов); гармонійності єдності чуттєвого й раціонального (В. Липський, Б. Лихачев, Є. Яковлев). Процес формування художньо-естетичного смаку актуальний у найбільш сприятливому для цього молодшому шкільному віці. Саме в цьому віці закладаються основи майбутнього розвитку людства для всебічного розвитку особистості.

Мета статті – визначити вплив нематеріальної регіональної культурно-історичної спадщини на процес формування художньо-естетичного смаку дітей молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Культурно-історична спадщина регіону акумулює в собі величезний історичний, духовний, естетичний досвід, має надзвичайно важливе значення для розвитку художньо-естетичної культури, виховання почуттів, формування художньо-естетичного смаку, культури побуту, праці, людських взаємин. Тому цінності, закладені в ньому, є унікальним, перевіреним віковою мудрістю народу засобом виховання й важливим фактором формування особистості.

Визначення культурної спадщини надається в Законі України «Про охорону культурної спадщини» – це сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини. Об'єктом культурної спадщини є визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти, інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність [10].

Закон України «Про культуру» дає таке визначення нематеріальній культурній спадщині: «це звичаї, форми показу та вираження, знання, навички, що передаються від покоління до покоління, постійно відтворюються спільнотами та групами під впливом їхнього досвіду, оточення, взаємодії з природою, історії та формують у них почуття самобутності й наступності, сприяючи таким чином повазі до культурного розмаїття і творчості людини» [4].

Підходи до естетичного виховання та формування художньо-естетичного смаку потребують таких форм і методів, які б найбільш активно залучали до джерел регіональної культури. Найефективнішим підґрунтям, на нашу думку, є саме вивчення нематеріальної культурно-історичної спадщини, бо вона об'єднує в собі художню спадщину, народне мистецтво, родинні та загальнонародні традиції, фольклор, скарби народнопісенної, поетичної творчості, хореографічного мистецтва тощо.

Культурно-історична спадщина регіону акумулює в собі величезний історичний, духовний, естетичний досвід, має надзвичайно важливе значення для розвитку художньо-естетичної культури, виховання почуттів, формування художнього та естетичного смаку, культури побуту, праці, людських взаємин. Тому цінності, закладені в ньому, є унікальним, перевіреним віковою мудрістю народу засобом виховання й важливим фактором формування особистості.

Важливий засобом формування художньо-естетичного смаку є народне мистецтво.

З глибини століть розвивалася повна краси, високої моралі різноманітна народна творчість. Історична енергія народу, багатство і краса його національного духу трансформується й акумулюється в його різноманітних видах і жанрах. Завдяки багатогранному змісту й досконалій формі, народне мистецтво є могутнім джерелом поповнення ідей, способів, методів і прийомів естетичного виховання. Народний досвід естетичного виховання доводить, що діти набувають умінь мистецтва, смаку в практичній діяльності, продовжуючи творчі традиції батьків, дідів і прадідів. Оволодіваючи мистецтвом, діти розуміють народну духовність, ідеологію, моральність, естетику [5].

Р. Скульський зазначає, що за останні декілька років народне мистецтво стало предметом відродження та широкого використання в системі естетичного виховання учнів та формування їх художньо-естетичного смаку. Учений вважає, що «проблемним залишається питання про співвідношення традиційного народного мистецтва та сучасного сценічного, зокрема естрадного мистецтва. Так само гострою залишається проблема формування та розвитку національного художнього мислення школярів, часто некритичне захоплення молоді іноземними піснями й танцювальним мистецтвом» [12].

Мистецтво є естетико-забарвленим відображенням головних сторін людського буття (побуту, праці, свят, обрядів), що супроводжує людство протягом усієї його історії, відображаючи етнокультурні компоненти життя, закарбовуючи навколишній світ, особливості самосвідомості й вигляд самої людини та суспільства [14].

Мистецтво створювалося народом і синтезувало в собі словесні, музичні, танцювальні форми, найбільш яскраво й адекватно відображаючи сцени, епізоди з повсякденного життя людей, втілюючи їх життєві враження, спостереження, досвід і почуття, тобто першоосновою мистецтва й було, власне, народне мистецтво.

Дух українського народу відбився в його мові. Чарівна мова українська. Вона всім світом визнана як одна з найзвучніших, наймелодійніших. Серед слов'янських мов ця мова найбагатша на лексику, найвиразніша за синтаксисом, дуже багата і синоніміка української мови, і ми інколи на одне маємо десятки слів (наприклад: говорити, казати, балакати, мовити, гомоніти, гутарити, повідати, торочити, базікати, цвенькати, бубоніти, лепетати, верзти, плести тощо). І кожне слово має свій відтінок [6].

На естетичному значенні мови, її глибинних зв'язках із національною душею, національними почуттями й переживаннями постійно наголошували І. Огієнко, О. Потебня, М. Драгоманов, Д. Донцов, І. Нечуй-Левицький, П. Мирний, П. Куліш.

Мова – це своєрідна колективна естетична свідомість нації, що наймовірно збільшує виховний потенціал. Вона, як найцінніший генотип українства, є носієм культурної, естетичної самосвідомості, національної ідентичності.

Мова становить чи не найголовніший естетичний засіб, засіб творення безперервної культурної традиції людства, найголовніший чинник становлення його почуттєвої культури. Мова й естетичний простір національної культури, що формується нею, складають разом ту єдність, що постійно здійснюється буттям кожної окремої людини, нації, людства [7].

Український фольклор є важливим засобом формування художньо-естетичного смаку. Це джерело знань, накопичених у пам'яті народу, що містить його духовне багатство, витoki оригінального світосприймання, самобутнього розуміння явищ природи, подій людського життя. Відповідно до конвенції ЮНЕСКО, під терміном «фольклор» розуміють найрізноманітніші ділянки творчої діяльності мас – словесну, музичну творчість, народну хореографію, народний театр, різні жанри прикладного мистецтва – вишивку, різьбу по дереву, гончарство, ткацтво, карбування, писанкарство, килимарство тощо.

Український фольклор збирали й використовували у своїй творчості такі видатні письменники, як Марко Вовчок, Г. Данилевський, О. Довженко, М. Драгоманов, Г. Квітка-Основ'яненко, М. Коцюбинський, П. Куліш, Панас Мирний, І. Нечуй-Левицький, М. Рильський, М. Стельмах, П. Тичина, Леся Українка, І. Франко, Т. Шевченко та інші.

Розуміючи фольклор як квінтесенцію народної душі, учені навіть розглядають можливості народної творчості не тільки в пізнанні психічних витоків українського етносу, а й у передбаченні його долі [9]. Науковці стверджують, що «неувага до фольклору – це втрата того ґрунту, на якому ростуть і плодоносять генетична пам'ять народу, його розум, душа й серце, формується дерево сучасного й майбутнього буття держави» і вважають фольклор важливим чинником формування національної самосвідомості, формування духовного світу особистості, її морально-етичного розвитку [2].

Фольклор Харківщини досліджували М. Сумцов, П. Тимофєєв, В. Оліфіренко, Ю. Ледняк, М. Семенова, В. Одарченко та ін.

Фольклор не тільки відображає вже сформовані соціальні настанови, але й активно впливає на їх подальший розвиток. Важливу роль у формуванні соціальних настанов грає історичний досвід народу, його менталітет.

Український фольклор має визначальну особливість, пов'язану з тим, що український народ – один з найпісенніших у світі. Пісня – незмінний супутник українця – впливає безпосередньо на людські почуття, виступає особливим способом осягнення світу й мистецтвом одночасно [8]. Тому окремо у вивченні фольклору виділяють музичний фольклор.

М. Леонтович найбільшу роль відводив народній пісні, підкреслюючи, що вона має великий вплив на розвиток духовності та музичних здібностей, естетичних почуттів і смаків.

І. Франко констатував, що особистість творить свою пісню з того матеріалу вражень та ідей, яким живе маса його земляків. Творячи її, він не стає і не може стати вище за інших, із скарбів своєї індивідуальної душі він у головних контурах не може зачерпнути ані іншого змісту, ані інших форм, крім тих, що становлять щоденну поживу цілої маси, тому його пісня є виразом думки, вражень та прагнень цілої маси, і тільки таким чином вона стає здатною до сприйняття і засвоєння її масою [3]

Музичний фольклор з метою використання його у своєму творчому доробку записували такі відомі композитори та діячі музичної культури, як Г. Верьовка, Ф. Колесса, М. Лисенко, С. Людкевич, П. Майборода, Д. Ревуцький, Г. Хоткевич та інші.

Актуальні питання музично-художнього, морально-естетичного виховання учнів засобами народної творчості у процесі їхньої навчальної, позакласної та позашкільної діяльності досліджували сучасні науковці: О. Аліксійчук, Т. Браніцька, А. Владимірова, Т. Грищенко, Г. Карась, О. Лобова, Ю. Мандрик, А. Петров, І. Таран, Т. Турсунов.

Збором та виконанням музичного фольклору на Харківщині займаються такі колективи, як: Ойра, Муравський шлях, Фарби, Обереги, Дівочі співаночки.

Фольклор – це естетична педагогічна система, спрямована на безперервне, протягом усього життя людини, виховання особистості, її вдосконалення. Кожний жанр цієї системи спрямований на формування певних якостей людини, певних рис характеру і враховує вікові особливості розвитку індивіда. Його вивчення сприяє залученню молодших школярів до надбань духовної культури та соціального досвіду, що був накопичений протягом століть. Фольклорна культурно-історична спадщина пробуджує в дітей любов до життя, енергію національного творення, спонукає до любові, сприяє зростанню духовності, поваги до моральних цінностей та формуванню художньо-естетичного смаку.

Характеристика музичної культури Харківщини була б не повною без вивчення танцю і танцювального мистецтва.

Харківщина ушляхетилася своєю неповторною, своєрідною танцювальною культурою, вивченням якої займалися видатні етнографи й фольклористи: Г. Квітка-Основ'яненко, А. Метлинський, О. Потебня, Б. Грінченко, Г. Калиновський, П. Іванов, В. Іванов, Г. Галаган, М. Сумцов, П. Чубинський та ін.

Нині на Харківщині працюють такі найвидатніші самодіяльні ансамблі народного танцю: Народний ансамбль народного танцю «Зорицвіт» факультету Мистецтв Харківського національного педагогічного університету

імені Г. С. Сковороди (керівники О. Лиманська, К. Редько), Народний ансамбль танцю «Буревісник» ПК ХТЗ керівник (керівник К. Тюрне), зразковий ансамбль народного танцю «Джерельце» (керівник І. Кошавець), зразковий ансамбль народного танцю «Мрія» (керівники Л. Бартош та С. Гончаренко), Народний ансамбль танцю «Щасливе дитинство» (керівник Р. Галенко), Дитяча хореографічна студія «Візерунок» зразкового ансамблю пісні і танцю «Дружні хлоп'ята» (керівники Т. Романова, В. Романова) та інші. Концертні виступи, творчі звіти, закордонні гастролі цих колективів сприяли популяризації українського танцювального мистецтва не тільки на Харківщині, але й далеко за його межами.

Кожне покоління робить свій вибір, шукає свої засоби виховання соціально активної, творчої особистості. Неможливо побудувати стратегію своєї життєдіяльності без урахування багатовікового досвіду і традицій попередників. Ті чи інші традиції діють у будь-якому суспільстві, в усіх сферах суспільного життя. Традиції забезпечують успадкування цінностей, у тому числі етнокультурних. Зневажливе ставлення до культурної спадщини приводить до порушення спадкоємності в розвитку суспільства й культури, до втрати духовних надбань народу. Збереження цих надбань українського народу є завданням історичної значущості. Тому прогресивна педагогічна думка орієнтує педагогічний і культурний загал на необхідність збереження ціннісного ядра своєрідної національної культури – української традиційної народної культури [11].

Художньо-естетичний смак і художня культура особистості формується в залежності від ступеня й характеру засвоєння нею цінностей мистецтва. Глибоке розуміння особистістю творів мистецтва є основою її творчого світосприйняття, впливає на життєдіяльність, способи самоствердження і самореалізації [1].

Мистецтво кожного регіону є багатим на художні твори живопису і графіки, станкової та монументальної скульптури, естетично цінними предметами, які були створені в процесі художньої обробки різноманітних матеріалів тощо. Весь цей різноманітний художній матеріал, у якому закарбований творчий геній нашого народу, нині складає колекції музеїв, картинних галерей, приватних художніх колекцій, місцевих краєзнавчих і художніх музеїв [13].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Періоди перетворень, зростання національної самосвідомості та духовного відродження народу завжди пов'язані з поверненням до національних культурно-історичних традицій. На сучасному етапі, коли відзначається підйом суспільної активності, ми не можемо не спиратися на вікові традиції народної культури й мистецтва, бо відрив освіти і виховання від національної культури, непідготовленість у національно-культурних питаннях найчастіше створює сприятливий ґрунт для деформацій у

міжнаціональних відносинах, проявів національного егоїзму. У зв'язку з цим, тільки збагатившись духовністю, пізнавши мову, фольклор, мистецтво та цінності культурно-історичних традицій свого народу, людина зможе оцінити загальнолюдські цінності та духовні досягнення інших народів.

Таким чином, в умовах оновлення школи зростає роль і значення художньо-естетичного виховання засобами культурно-історичної спадщини як засобу для формування духовного світу, естетичних ідеалів, смаків дітей молодшого шкільного віку, мета якого – всебічний розвиток особистості з високим національним культурним потенціалом, розвиненим почуттям прекрасного. Фундаментом художньо-естетичного виховання має стати національна культурно-історична спадщина, скарби народно-пісенної, поетичної, декоративно-прикладної творчості, хореографічного мистецтва, фольклору, мови тощо.

Це означає, що сьогодні в системі шкільного навчально-виховного процесу має бути запроваджено низку ефективних форм і методів для здійснення виховання учнів на народних традиціях, мистецтві, культурно-історичних надбаннях регіону, оскільки найцінніше, що століттями сформоване мудрістю і культурою народу, повинно стати частиною системи виховання та освіти сучасної школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аболина Т. Г. Эстетическое воспитание в школе / Т. Г. Аболина, Н. Е. Миропольская. – К. : Вища шк., 1987. – 93 с.
2. Дмитренко М. К. Український фольклор і сучасний світ / М. К. Дмитренко // Національний мовно-культурний простір України в контексті глобалізаційних та євроінтеграційних процесів : всеукр. наук.-практ. конф., 3–5 черв. 2008 р. : зб. матеріалів. – К., 2009. – С. 13–19.
3. Естетичне виховання учнів засобами етнохудожньої творчості : [метод. посіб.] / С. П. Абрамов, Н. М. Алтипіна, Е. П. Антонович та ін. – Херсон : Гринь, 2012. – 148 с.
4. Закон України «Про культуру» від 14.12. № 2778-VI [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2010. – Режим доступу до ресурсу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/main/2778-17>
5. Кадырова Л. И. Украинское национальное воспитание в системе современной духовной культуры / Л. И. Кадырова // Горизонты освіти (Психологія. Педагогіка). – 2013. – № 1 (37). – С. 68–73.
6. Кузьменко В. В. Українська народна педагогіка і проблеми естетичного виховання шкільної молоді : навчальний посібник / В. В. Кузьменко, Ю. В. Тимофієнко. – Херсон, 2000. – 63 с.
7. Москалюк В. М. Мова як естетичний простір української культури / В. М. Москалюк. – Луганськ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2008. – 260 с.
8. Отич О. Мистецтво розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання : комплекс навч.-метод. забезп. викладання психолого-пед. дисциплін : у 3-х ч. / О. Отич. – Полтава : ІнтерГрафіка, 2006. – Ч. II. Лекції з педагогіки. – 150 с.
9. Побережна Г. І. Музично-мовний шанс України / Г. І. Побережна // Національний мовно-культурний простір України в контексті глобалізаційних та

євроінтеграційних процесів : всеукр. наук.-практ. конф., 3–5 черв. 2008 р. : зб. матеріалів. – К., 2009.

10. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 6 червня 2000р. № 1805-III // Відомості Верховної ради. – 2000. – № 39. – С. 333.

11. Семенова М. О. Виховання учнів основної і старшої школи засобами фольклористично-етнографічної діяльності : дис. канд. пед. наук : 13.00.07 / Семенова Мирослава Олександрівна. – Харків, 2005. – 168 с.

12. Скульський Р. Теоретико-методологічні проблеми педагогіки народознавства // Українське народознавство і проблеми національного виховання школярів / за ред. В. Кононєка і Р. Скульського. – Івано-Франківськ, 1995. – С. 12–19.

13. Смирнов В. Г. Художественное краеведение в школе : Кн. для учителя : Из опыта работы. – М. : Просвещение, 1987. – 144 с.

14. Формування духовної культури учнівської молоді засобами мистецтва : монографія / Г. П. Шевченко, О. С. Белих, Є. А. Зеленов та ін. – Луганськ : Вид-во Східноукр. нац. ун-ту імені В. Даля, 2006. – 256 с.

РЕЗЮМЕ

Блудова Ю. А. Нематериальное культурно-историческое наследие региона как эффективное средство формирования художественно-эстетического вкуса детей младшего школьного возраста.

Эстетическое воспитание и формирование художественно-эстетического вкуса имеет большое значение как для личностного развития, так и для укрепления роли эстетических ценностей носителей культурного наследия. Нематериальное культурно-историческое наследие региона является важным средством формирования художественно-эстетического вкуса детей младшего школьного возраста. К нематериальному наследию относим язык, фольклор, музыкальный фольклор, народное хореографическое искусство. Только обогатившись духовностью, познав язык, фольклор, искусство и ценности культурно-исторических традиций своего народа, ребенок сможет оценить общечеловеческие ценности и духовные достижения других народов.

Ключевые слова: художественно-эстетический вкус, нематериальное культурно-историческое наследие, младший школьный возраст, язык, фольклор, музыкальный фольклор, народное хореографическое искусство.

SUMMARY

Bludova Y. Intangible cultural and historical heritage of region as an effective remedy of forming of artistic and aesthetic taste of primary school age children.

Aesthetic education and formation of artistic and aesthetic taste is important for personal development and for strengthening the role of the aesthetic values of the cultural heritage of carriers. The acquisition by the younger generation of social experience of human existence with the development of the spiritual, highly moral, aesthetic values of culture involves the mastery of the world and folk art, and the development of a sense of beauty, the ability to understand and appreciate the work of art is regarded as one of the objectives of the national educational system.

Approaches to aesthetic education and formation of artistic and aesthetic taste need such forms and methods that are the most actively attracted to sources of regional culture. The most effective basis, in our opinion, is a study of the intangible cultural heritage, because it combines artistic heritage, folk art, family and the whole people traditions, folklore, folk treasure, poetic creativity, choreographic art, etc.

Cultural and historical heritage of the region that accumulates a huge historical, spiritual, aesthetic experience, is extremely important for the development of artistic and aesthetic culture,

education of the senses, formation of the artistic and aesthetic taste, culture, life, work, human relationships. Thus the values inherent in it, is a unique, proven age-old wisdom.

Intangible cultural and historical heritage of the region is an effective form of artistic and aesthetic taste of children of primary school age. For intangible heritage include the language, folklore, folk music, folk choreographic art. Only enriching spirituality, learning language, folklore, art and values of cultural and historical traditions of his people, the child can appreciate human values and spiritual achievements of other nations.

Therefore, in the school system in the educational process there should be implemented a series of effective forms and methods of the study of the regional cultural heritage for the formation of artistic and aesthetic taste of pupils at folk traditions, art, cultural and historical achievements of the region as the most valuable thing for centuries formed wisdom and culture of the people, should be part of the system of upbringing and education of the modern school.

Key words: *artistic and aesthetic taste, intangible cultural and historical heritage, primary school age, language, folklore, folk music, folk choreographic art*